

'Sjælekampen': Den kolde krig som kulturkamp

Demonstration mod atomoprustning, Århus 1984. Foto: Jens Tønnesen. Aarhus Stadsarkiv. Foto: Creative Commons.

David Kyng
15.05.2024

DEN KOLDE KRIG // BOGANMELDELSE – Den kolde krig var en periode præget af global rivalisering mellem USA og Sovjetunionen, som repræsenterede hver sin ideologi og hvert sit samfundssystem. Megen historieskrivning om den kolde krig fokuserer på de storpolitiske modsætninger og konflikter, men man kan også anskue den kolde krig som noget, der gennemsyrede hele samfundet, politiserede hverdagslivet og var med til at forme almindelige menneskers opfattelser af verden. Det er det, Rasmus Mariagers nye bog, *Sjælekampen*, handler om.

Sjælekampen – Danskernes kolde krig

Forfatter: Rasmus Mariager

Forlag: [Gyldendal](#). 528 sider. 399,94 kr. Udkom d. 14. maj. 2024

Rasmus Mariager er en af landets mest fremtrædende koldkrigshistorikere. Han har mest beskæftiget sig med de traditionelle aspekter af historien som fx

efterretningstjenesternes virksomhed. I de første årtier efter årtusindskiftet rasede de erindringspolitiske kampe om, hvem der var på den rigtige side af historien om den kolde krig, og hvem der ikke var. Politikerne bestilte flere officielle udredninger, og Rasmus Mariager var medforfatter på én af dem.

De traditionelle aspekter af koldskrigshistorien er også med her, men perspektivet udvides, og Mariager skriver bredt anlagt samfundshistorie om spredning af kultur (både fin og folkelig), materiel kultur, bevægelser, overvågning og agenter, velfærdsstat, arbejdsmarked, sport, hvad folk gik rundt og var bange for og meget mere.

“Den kolde krig udfoldede sig fra starten i atomvåbnenes skygge. Atomvåbnene satte rammerne for, hvordan konflikterne mellem supermagterne kunne udspille sig, men også for hvordan forhåbninger og frygt prægede almindelige menneskers liv

Selvom den kolde krig var udtryk for en bipolar rivalisering mellem to ideologier og samfundssystemer, så var der aldrig tale om en kamp mellem to jævnbyrdige parter. Det gælder for den storpolitiske konflikt mellem USA og Sovjetunionen – og i endnu højere grad for kulturkampen i Danmark.

Amerikanisering

USA's voksende indflydelse i Vesteuropa (og resten af verden) efter 2. verdenskrig var både et produkt af USA's økonomiske ressourcer og af tiltrækningskraften ved landets særlige form for modernitet. USA blev, som den norske historiker Geir Lundestad har sagt, *an empire by invitation*.

Før krigen var danskernes viden om, og interesse for, USA begrænset. Amerikanerne blev i almindelighed anset for at være primitive og materialistiske. Den økonomiske motor, der satte gang i amerikaniseringen efter krigen, var i høj grad drevet af *Marshallhjælpen*, som bl.a. Danmark nød godt af i perioden 1948-1953. Marshallhjælpen gav adgang til import af Ferguson-traktorer, tegneserier, tyggegummi, fastfood, nye måder at organisere arbejde og detailhandel på og meget mere.

Indbegrebet af amerikansk forbrugskultur måtte vi dog vente lidt på. Sukkerrationering og modstand fra de danske sodavandsproducenter holdt Coca-Cola ude af det danske marked indtil 1959. I det hele taget skete kulturoverførslen ikke modstandsløst og uden rum for lokal fortolkning. "Danmark blev amerikaniseret

under den kolde krig, men ikke en til en, for danskernes billede af 'det amerikanske' svarede ikke altid til det, der rent faktisk var amerikansk" (s. 14).

TEXAS SKJORTE
Nr. 1404. Meget smart til de unge Mennesker; alle, baade Dreng og Pige, skal have en af disse morsomme Texas Skjorte med paatrykte Motiver af Indianere, Cowboys, Prairievogne o. s. v. i forskellige Farver. Bundfarven er gul, og Kraven er rød. Kvaliteten er en svær Interlock. Har De en Dreng eller Pige, De vil gøre rigtig glad, saa giv dem en Texas Skjorte.

St.	3-4	5-6	7-8	9-10 Aar
Kr.	3,98	4,25	4,85	4,98
St.	11-12	13-14	15-16 Aar	
Kr.	5,50	5,65	5,95	

Sort REVOLVER
Original Browning Facon
Nr. 1405. Længde 16½ cm. Skyder flere Meter med Elastik med meget stor Træfælgelighed. Farve helt sort. Pris Kr. **2,48**

MANCHETTER
Nr. 1406. Manchetter i sort og rødt med Frynsekantning, paaklistrede Stjerner med Søm. Lukning i Siden med Skæring. Enhver, rask Drengs største Ønske. Pris Kr. **3,97**

REVOLVER
Nr. 1407. Det rigtige Colt System, som blev brugt af Cowboyerne for 20 Aar siden, med 6 Løb, elegant Cowboy Motiv paa Skaflet. Skyder med stort Brag uafbrudt uden at skulle lades. Længde 23 cm. Vor mest solgte Revolver. Kr. **1,98**

COWBOY HAT
Nr. 1408. Den helt rigtige Facon med stor Skygge, foran Metal Bøffelmærke, 6 Ringe, flerfarvet Snor, Hagerem med lange Snapper. Fabrikeret af prima Fil. Bemærk: Hatten bruges mest at have hængende ned ad Nakken i Remmen. Pris Kr. **8,97**

Sort Halvmaske
Nr. 1409. Fabrikeret af blank Læder med Elastikbaand til at holde den fast. Pris Kr. **0,89**

Tørklæde med Motiv
Nr. 1410. Kvadratisk, firkanteret Tørklæde, 70x70 cm, fabrikeret af prima Viskose, paatrykt Cowboy Motiv med Hest o. s. v. Pris Kr. **2,98**

LASSO
Nr. 1411. Længde 10 Meter. Spunden af svært Tø, skifteris med rødt og hvidt Reb. Pris Kr. **2,98**

COWBOY BENKLÆDER
Nr. 1412. Aldrig nogensinde i Danmark er en Mode slaaet saa voldsomt an som Cowboy-Moden; alle Piger og Dreng foretrækker disse Benklæder, og det er ogsaa en ualm. smart Mode. Vi har gjort os meget stor Umage for at komme med det helt rigtige, og vi kan love Dem, at De ikke bliver skuffet. Benklæderne er i den helt rigtige Facon med 10 cm ekstra Længde i Benene, saaledes at man kan smøge Benklæderne op, og man ser den lyse Vrangside, og paa varme Dage er det moderne at give Benklæderne et ekstra Opslag, saa de bliver til ¾ Benklæder. Stoffet er den rigtige blaamistede, svære, grove Donkerey. Faconen er den bedst mulige med dobbelte Knæ, dobbelt Sæde, 5 Lommer, og Syningen er udført med dobbelte Stikninger med rødt Garn, hvad der virker meget flatterende, og endelig - og det er maaske det allervigtigste - er der mange Metalbælt, helt 25, der giver Benklæderne det rigtige Cowboypræg. - De faas til Piger og Dreng i følgende Størrelser:

St.	3-4	5-6	7-8	9-10	11-12	13-14	15-16 Aar
Kr.	12,85	13,85	14,85	15,85	16,85	17,85	18,85

I 1950'erne gjorde den danske reklameindustri denimjeans til cowboybukser. Illustration fra bogen.

Kommunisme og antikommunisme

De første år efter besættelsen nød de danske kommunister stor respekt og forholdsvis stor opbakning på grund af deres indsats i modstandskampen, men dette fortog sig hurtigt. Det skyldtes bl.a. udviklingen i det sovjetdominerede Østeuropa, men også

modpropaganda fra amerikanskstøttede foreninger som Selskabet for Frihed og Kultur.

Den tidligere modstandsmand Arne Sejrs organisation, Firmaet, indsamlede efterretninger om kommunisterne, bedrev ”psykologisk forsvar” og etablerede et *stay behind*-netværk, der kunne aktiveres under en fremtidig sovjetisk besættelse af Danmark.

Ikke mindst socialdemokraterne var aktive i kampen mod kommunismen, bl.a. gennem Arbejderbevægelsens Informations-Central (AIC), som også samlede efterretninger og spredte propaganda mod kommunisterne.

Især inden for fagbevægelsen var kampen hård. Kommunisterne ry for at være effektive tillidsfolk gjorde, at de kunne fastholde en forholdsvis stor opbakning et godt stykke op i 1950’erne. Opbakningen øgedes i forbindelse med modstanden mod den socialdemokratiske regerings indgreb i overenskomsterne i 1956, men kort efter smuldrede sympatien for kommunisterne som følge af deres forsvar for Sovjetunionens invasion i Ungarn.

Socialdemokratiets kamp mod kommunisterne var nådesløs. I mellemkrigstiden og i begyndelsen af den kolde krig læste danskerne mere end senere, så udgivelse af bøger og pjecer var effektive midler i kampen. Hans Hansen (senere kendt som Hans Hedtoft) udgav allerede i 1933 *Kommunisterne splitter*. Bogen *Sådan er kommunisterne* er fra 1949, og *Stalins slavelejlre* er fra 1951. Illustration fra bogen.

I det hele taget var de danske kommunisters afhængighed af Sovjetunionen gennem hele den kolde krig – både politisk og økonomisk – ifølge Mariager en hindring for, at de kunne opnå større gennemslagskraft.

Opbrud i den kolde krigs fronter

Den kolde krigs logik lagde op til en opdeling i to lejre, hvor man enten skulle tilslutte sig den ene eller den anden. Den logik blev til en vis grad brudt i løbet af 1960'erne med det antiautoritære ungdomsoprør og "det ny venstres" opståen. Partipolitisk begyndte det med SF's dannelse i 1959, men på bevægelsesplan begyndte det med *Kampagnen mod Atomvåben* fra 1960.

Op gennem 1950'erne havde der også været fredsbevægelser, men de blev med en vis ret beskyldt for at være kommunistiske frontorganisationer, hvor det tværpolitiske element kun var en tynd fernis. Samme beskyldninger blev Kampagnen mod Atomvåben mødt med, men her var beskyldningerne sværere at fastholde. Kampagnen gav rum for en ny kultur og en ny generations måde at bedrive politik på.

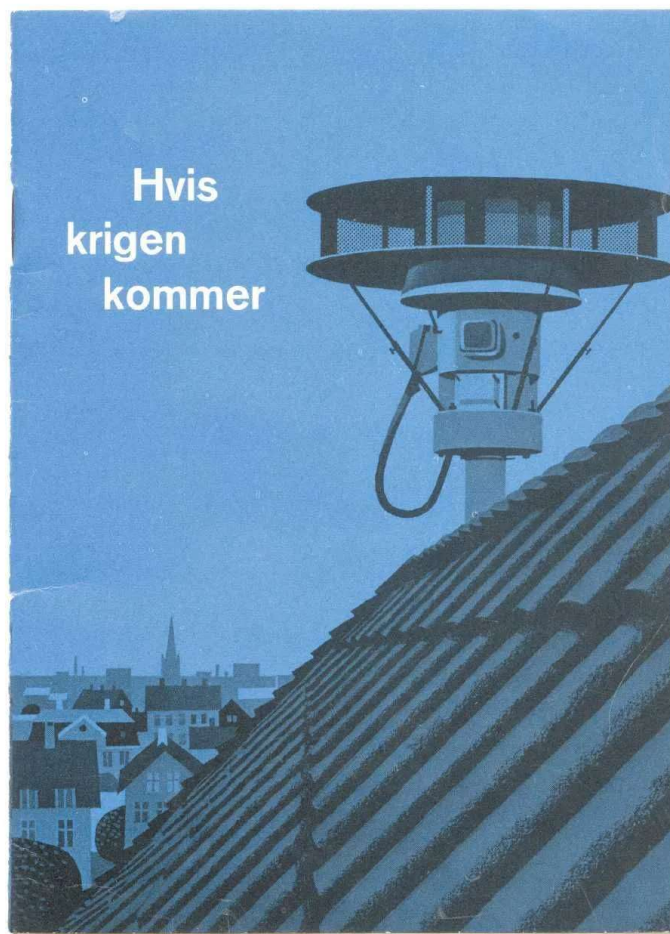
Atomkultur

Den kolde krig udfoldede sig fra starten i atomvåbnenes skygge. Atomvåbnene satte rammerne for, hvordan konflikterne mellem supermagterne kunne udspille sig, men også for hvordan forhåbninger og frygt prægede almindelige menneskers liv.

Den danske befolkning havde fra starten et ambivalent forhold til atomalderen. Atombomben blev på den ene side set som et eventyrligt våben, der potentielt kunne gøre en ende på al krig. På den anden side rummede den en frygtindgydende destruktionskraft. Den viden, man havde om den længerevarende virkning af radioaktivt nedfald, var i de første ca. 10 år af bombens eksistens meget begrænset, men i slutningen af 1950'erne voksede den så småt. Det var bl.a. det, der førte til fremvæksten af Kampagnen mod Atomvåben.

Blandt eksperter var der ikke enighed om, hvor store skadevirkningerne af radioaktiviteten var. For at berolige befolkningen blev pjecen *Hvis krigen kommer*

husstandsomdelt til alle, men den fik ikke helt den tilsigtede effekt. Ifølge Gallup læste kun ca. en tredjedel af befolkningen pjecen, og kun 6 % følte sig tryggere efter læsningen.

Den husstandsomdelte pjec *Hvis krigen kommer* fra 1962 skulle lære befolkningen, hvordan de skulle forholde sig i tilfælde af (atom)krig. Nationalmuseet. Creative Commons.

Atomkraften var også fra starten omgivet med et nærmest eventyrligt skær. I markedsføringen af en hel række produkter kunne man tilføje ”atom...”, og dermed blev varen forbundet med en magisk kraft. Selv blandt nogle af deltagerne i marcherne mod atomvåben i begyndelsen af 60’erne blev den fredelige udnyttelse af atomkraften set som noget positivt. Først i 1974 opstod *Organisationen til Oplysning om Atomkraft*, som var med til at rykke på befolkningens syn på atomkraften.

Ungdomsoprøret – og hvad deraf fulgte

Kampagnen mod Atomvåben havde i starten af 1960’erne slået sig op på kritik af begge supermagter. I sidste halvdel af 1960’erne bredte kritikken af USA sig – og især

af amerikanernes krig i Vietnam – uden at kritikken nødvendigvis var båret af kommunistiske medløbere.

Meget af kritikken af USA var, som så meget andet i tiden, importeret fra ... USA. Vietnambevægelsen blev i slutningen af 1960'erne splittet i to. En antiimperialistisk gren, organiseret i De Danske Vietnamkomiteer, som forbandt krigsmodstanden med et socialistisk perspektiv, og Vietnam 69, der repræsenterede en mere upolitisk, humanistisk krigsmodstand. Partikommunisterne befandt sig sjovt nok inden for den sidste gren.

“Alt i alt er bogen et særdeles kvalificeret bud på, hvordan man kan skrive bred samfundshistorie om perioden ca. 1947-1989 med den kolde krig som prisme. Jeg synes måske, at den gør for lidt ud af de bevægelser, der forsøgte at komme ud af den kolde krigs lejrtænkning og nægtede at acceptere, at hvis man var imod den ene side, så var man for den anden

De antiautoritære, ungdomskulturelle strømninger, der slog igennem i slutningen af 1960'erne, rettede især deres kritik mod det materialistiske Vesten, men kunne ikke på nogen måde siges at være inspireret af Sovjetunionen. Igen var der langt hen ad vejen tale om en kulturimport fra USA.

På de højere læreanstalter udvikledes en bevægelse sig. Oprindeligt havde den rettet sig mod de utidssvarende studieforhold, men nu fokuserede den på kritik af uddannelsernes indhold. På mange læreanstalter blev universitetsmarxismen dominerende i løbet af 1970'erne, men i en form, der ikke havde meget at gøre med den sovjetiske statsideologi.

Kampen om fodnoterne

Indtil slutningen af 1970'erne havde der stort set været konsensus i sikkerhedspolitikken mellem de tre store, regeringsbærende partier Socialdemokratiet, Venstre og Konservative. Man var enige om opbakningen til Nato og kritikken af Sovjetunionen, men den konsensus brød sammen i løbet af 1980'erne, hvor Socialdemokratiet i stigende grad stillede sig kritisk over for Natos atomstrategi og især over for opstillingen af nye mellemdistancemissiler i Vesteuropa. (Den såkaldte ”dobbeltbeslutning”). Socialdemokraterne tvang sammen med De Radikale og venstrefløjens borgerlige regering til at få indsat fodnoter i forskellige Nato-erklæringer, hvor de tog forbehold over for gennemførelsen af dobbeltbeslutningen.

Det blev siden af de borgerlige udlagt som Socialdemokratiets store svigt og som noget, de udelukkende gjorde af opportunistiske grunde for at genere regeringen (og ikke mindst Uffe Ellemann-Jensen). Det er Mariager ikke helt enig i. Han mener (i tråd med Koldkrigsudredningerne), at Socialdemokraternes kursskifte var led i en international nyorientering i *Socialistisk Internationale*, inspireret af folk som de tyske socialdemokrater Willy Brandt og Egon Bahr.

Kulturkampen i 1980'erne

I 1980'erne udspillede der sig en kulturkamp, som til en vis grad kan tolkes som en genoplivning af fronterne fra den kolde krig. Fredsbevægelsen blev genoplivet, og en gren af den var tydeligt inspireret af DKP og Sovjetunionen. En anden gren (især organisationen Nej til Atomvåben) insisterede på kritik af begge supermagter.

Andre strømninger i kulturkampen blev repræsenteret af de stærkt materialistiske yuppier på den ene side og de anarkistiske og voldsparate BZ'ere på den anden.

En række fremtrædende kunstnere sympatiserede i de tidlige faser af den kolde krig med kommunismen, men deres værker levede ikke altid op til partiets normer for god socialistisk kunst. Det gjaldt fx maleren Asger Jorn. Hans *Guldsvinet* fra 1950, som man ser her, var en kommentar til Marshallhjælpen. Det indgik i en serie af koldkrigsmalerier, som han kaldte *Krigsvisioner*. Museum Jorn, Silkeborg. Foto: Flickr

Sjælekampen rummer meget mere, som jeg ikke har haft plads til at komme ind på her. Alt i alt er bogen et særdeles kvalificeret bud på, hvordan man kan skrive bred samfundshistorie om perioden ca. 1947-1989 med den kolde krig som prisme. Jeg synes måske, at den gør for lidt ud af de bevægelser, der forsøgte at komme ud af den kolde krigs lejrtenkning og nægtede at acceptere, at hvis man var imod den ene side, så var man for den anden.

Men under alle omstændigheder er *Sjælekampen* en spændende, underholdende og særdeles læseværdig bog.

Læs også David Kyngs anmeldelse af Morten Lassens nye bog, *Historien som våben. Ruslands march mod fortiden – og ind i krigen*.

amerikanisering

Danmark

Den Kolde Krig

historie

kommunisme

Kulturkamp

David Kyng

David Kyng er født i 1959 og har siden 1989 undervist i historie og samfundsfag på Viby Gymnasium ved Aarhus. Jeg har været med til at skrive og redigere lærebøger i historie for Gyldendal. Sad i bestyrelsen for Historielærerforeningen 2009-2017 (2013-...

Modtag POV Weekend, følg os på Facebook – eller bliv medlem!

Hold dig opdateret med ugens væsentligste analyser, anmeldelser og essays i **POV Weekend** – hver fredag morgen.

Det er gratis, og du kan tilmelde dig her →

Ja tak, send mig POV Weekend

POV er et åbent og uafhængigt dansk non-profit medie.

Har du mulighed for at bidrage til vores arbejde? Bliv medlem her →

25 kr./md.

50 kr./md.

100 kr./md.